

“Organlarımla Dirilmek İstiyorum.”- Organ Bağışının Dini-Toplumsal Arkaplanı

Doç. Dr. Abdullah Özbolat*

Atıf / ©- Özbolat, A. (2017). “Organlarımla Dirilmek İstiyorum.”- Organ Bağışının Dini-Toplumsal Arkaplanı, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 61-87.

Öz- Organ bağışında sosyo-kültürel yaklaşımlar, dini kaygılar, bilgi ve bilinç düzeyinin etkisine işaret edilirken, Türkiye’de organ bağışının çok düşük oranlarda kalması, bu konuda çalışma yapmanın önemini göstermektedir. Adana örneğinden hareketle Türkiye’de organ bağışına yönelik görüşler ile organ bağışının dini-toplumsal arkaplanını açıklama ve anlama süreci arasındaki ilişkiyi analiz etmeyi amaçlayan bu çalışma, organ bağışının yapılmamasının arkaplanında dini-toplumsal bir zihniyet yapısının olduğunu iddia etmektedir. Organ bağışının dini-toplumsal bağlamında organ bağışını karar verme sürecini etkileyebilecek iç içe geçmiş pek çok faktörün etkisi vardır. Hiçbir dini gelenek resmi olarak organ bağışını ve naklini yasaklamıyor olsa da, aynı dini grupların mensupları, dini anlayışlarına göre, organ bağışını ve naklinin lehinde ya da aleyhinde bir tavır benimsemektedir. Organ bağışını konu olduğunda dini kaygılar, önemli etkenlerden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Türkiye’de organ bağışını oranları diğer Avrupa ülkeleri ile kıyaslandığında çok yetersiz kalmaktadır. Bu çalışmada, ülkemizde organ bağışını konusunda yaşanan yetersiz durum analiz edilmeye çalışılmış ve organ bağışını oranlarının düşük olma nedenleri ortaya çıkarılarak konuyla ilgili çözüm önerileri üretilmeye çalışılmıştır. Organ bağışının toplumsal arkaplanından hareket edilerek, organ bağışını engel olan faktörler, dokuz boyutta kavramsallaştırılmıştır. Toplumsal ve kültürel boyutlarıyla birlikte organ bağışını, çok boyutlu ve karmaşık yönleri sahiptir. Organ bağışını yaygınlaştırmak için bu faktörlere dönük çalışma gerçekleştirilmelidir.

Anahtar sözcükler- Organ bağışını, dini-toplumsal arkaplan, zihniyet, yeniden diriliş, yetersiz bağış, Adana

Makalenin gelişi: 12.05.2017; Yayına kabul tarihi: 19.06.2017

* Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı, e-posta: ozbolata@gmail.com

Giriş

Sosyal bir kurum olan tıp, din, ekonomi, hukuk, siyaset, ahlak, kültür vb. sosyal sistemin unsurları arasında çok yönlü ve karmaşık bir ilişki süreci vardır. Tıp ve din özelinde dünyanın doğu-batı ekseninde farklılaşması gibi ayrımlar gözleendiği gibi, tarihsel ve toplumsal tecrübeler de dünden bugüne anlayış farklılıklarında belirleyici olmaktadır. Tıp ve din ilişkisinde doğu-batı kategorik ayrımlarından hareket edilecek olursa, Batı'da genel itibarıyla maddi tedavi, manevi tedavinin yardımcısı iken, İslam dünyasında daha çok manevi tedavi, maddi tedavinin yardımcısı konumunda bir seyir izlemiştir. İslam tıbbının dini karakterli olmaktan daha çok seküler bir niteliğe sahip olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı'da karantina uygulaması ve dış dolgusu gibi bazı konularda dini tartışmalar yaşanmışsa da, İslam dünyasında din-tıp ilişkilerinin seyri Batı'da olduğu gibi, olumsuz bir seyir izlememiş, Batı'da olduğu gibi, ne sıtmada kininin, ne de ameliyatlar da anestezinin kullanılmasına karşı çıkmıştır (Korkmaz, 2012: 336). Doğu ve Batı olarak kategorik bir ayırmadan hareket edilecek olursa, tıp ve din konusunda günümüzde taban tabana bir yer değiştirme olduğu ileri sürülebilir. Tıp ve din ilişkisinin kesiştiği alanlardan birisi olarak organ bağışına Batı toplumları, Doğu toplumlarından farklı olarak, daha olumlu yaklaşmakta ve daha fazla organ bağışında bulunmaktadır. Doğu ve Batı kategorik ayrımlarıyla bağlantılı olarak tıp ve din ilişkisi konusuna yaklaşımda kültürlerarası farklılıklar da gözlenmektedir. Örneğin, Japon kültüründe, sağlıklı bir birey gelişimi, başkalarıyla artan bir biçimde karşılıklı ilişkilere ihtiyaçla açıklanırken, Amerikan kültüründe, kişinin gelişebilmesi, çevresinden bağımsızlaşmasına bağlı olarak açıklanmaktadır. Kültürlerarası bu farklı anlayış, gelişme teorilerini etkilediği gibi, tıbbi kabulleri de şekillendirmektedir (Good, 2003: 33-34).

Yaklaşım farklılıkları tıp ve din arasında gerilim ve çatışma içerikli konular olmakla birlikte, tıp ve din arasındaki işbirliği ve ittifaklar, çoğu zaman bu iki kurumun birbirinin gücünden yararlanma isteğini de göstermektedir. İnanç ve uygulamalarını güçlendirmek amacıyla dinin tıptan faydalanmaya çalıştığı örnekler bulunmaktadır. Örneğin, insan vücudunun mucizevi yapısı, Tanrı'nın varlığına delil olarak gösterilmektedir (Adivar, 2000: 241-242). Organ bağışının bizim toplumumuz gibi toplumlarda çok düşük oranlarda seyretmesi nedeniyle, tıp/sağlık sektörü, organ bağışının yaygınlaştırılması konusunda dinin toplumsal alandaki etkisinden yararlanmak istemekte, dinin yönlendirici işlevine başvurmaktadır. Organ bağışı, dini, toplumsal, ekonomik, kültürel vb. değişkenlerle birlikte değerlendirmeyi gerektirmektedir. Organ bağışı örneğinde, dini ve toplumsal bir zihniyet¹ boyutuyla karşımıza çıktığı görülmektedir. Or-

¹ Bu çalışmada zihniyeti, Ülgenerci anlamda kullandığımızı belirtmemiz gerekir (Ülgener, 2006). Zihniyet; bir anlamda dünyaya bakışı ortaya çıkarır. Tutum, davranış

gan bağıışı ve nakli konusunda insanların organ bağıışına karşı pozitif bir tutum sergilemeleri için yanlış inanışları ortaya çıkarmak gerekliliği ifade edilmekte (Güden vd., 2013: 444) ve organ bağıışı ve naklinin toplumsal etkileşim, anlamlandırma ve yorumlama süreçlerine bakan yönlerinin hak ettiği düzeyde dikkate alınmadığı ve çalışma yapılması gerekliliği (Macit, Öztaş, 2016), bu çalışmanın gerekçelerinden birisini oluşturmaktadır.

Yöntem

Organ bağıışı oranlarındaki çok düşük oranlar, organ bağıışının yapılmama gerekçelerine odaklanmayı gerektirmiş, saha çalışması esnasında organ bağıışından kaçınma sebepleri, organ bağıışının arkasında bir zihniyet yapısı olduğu sonucuna götürmüştür. Bu zihniyet yapısına sahip bireyler, organ bağıışına karşı olumsuz bir tutum sergilemekte, organ bağıışı taleplerine direnç göstermektedir. Organ bağıışı konusunda toplumda yerleşmiş olan algıyı incelemek amacıyla, Adana merkezde 2016 yılı Şubat- Haziran ayları arasında basit tesâdüfi örnekleme ulaşılan 200 kişiye "organlarınızı bağıışlamayı düşünür müsünüz" sorusu yöneltilmiş², 130 kişiden "hayır, bağıışlamak istemem" cevabı alınmıştır. Bu cevaplar üzerine, katılımcılardan organ bağıışına olumlu bakmayan kişilerle görüşmeler derinleştirilmiş, organ bağıışlamama gerekçeleri ayrıntılı bir biçimde anlaşılmasına, öne sürdükleri gerekçeler dini-toplumsal gerekçeler analiz edilmeye çalışılmıştır.

Organ Bağıışının Teorik Arkaplanı

Organ nakli ile ilgili ilk bilgilere mitolojik bazı gravürlerde rastlanıyor olmakla birlikte, tedavi amaçlı kullanılmasının temelleri 19. yüzyılın başlarında ortaya atılmış ve önce hayvanlarda uygulanan deneysel çalışmalar, daha sonraları insanlar üzerinde yapılan çalışmalarla bugünkü biçimini aldığı belirtilmektedir (akt. Özdağ, 2001: 46). Kaybedilen veya fonksiyonunu yerine getirmeyen bir organın yerine canlı ya da ölü bir vericiden alınan sağlam ve aynı görevi üstlenecek bir organın nakledilmesi olarak organ nakli, birçok hastalığın tedavisinde alternatifsiz bir tedavi yöntemi olarak uygulanmaktadır. Karaciğer, böbrek, pankreas, deri, kalp kapakçığı, kas, el, yüz, kalp gibi birçok naklin mümkün hale geldiği ülkemizde, organları zarar görmüş hastalara büyük umut olan organ nakli konusunda bilinçlilik biraz daha artmış olsa da, her yıl Türkiye’de ve dünyada organ nakli bekleyen insanların sayısı oldukça fazla görünmektedir. Organ bağıış oranı her bir milyon hayatını kaybeden kişiye

ve eylemlerimize yön verir. Zihniyet, davranış, tutum ve yaklaşımların ve inançların altında yatan temel zihni birikim, fikri altyapıdır.

² Organ bağıışına yönelik tutumların elde edilmesinde yardımını gördüğüm öğrencim Elife Nur Yakar’a teşekkür ederim.

oranla ölçüldüğü durumda, ekonomik anlamda gelişmiş ülkelerde bu oran 20-30 aralığında iken, Türkiye'de bu oran 2001'de sadece 0,9 olarak tespit edilmiştir. Ülkelere göre, İspanya 33,6, Belçika 25,2, Kanada 14,1, Fransa 16,2 ve Yunanistan 4,5 olarak sıralanmaktadır (Özdağ, 2001: 46-55). Bu oran Türkiye'de 2013 yılı itibariyle, yaklaşık 10 kat artarak 2,4'e yükselmiş olduğu belirtilmektedir. Bu sonucun bir başka ifadesi, 2000 yılında 300 olan böbrek nakli sayısı, 2013 yılında 3 bine ulaşmıştır (Seymen, 2013). Bu sonuçlar, organ bağıışı ve nakil sayısı, hala çok gerilerde olduğumuzu göstermektedir. Organ bağıışının artırılması, dünya ülkelerinin gündemindeki yerini korumaya devam etmektedir. Organ bağıışının yaygınlaştırmak için devlet eliyle kanuni düzenlemeler de yapıldığı görülmektedir.³ Fransa örneği, organ bağıışı konusunun tıp ve din alanları dışında yeni tartışmalara kapı aralayacak gibi görünmektedir. Organ bağıışı konusunda sivil toplum kuruluşları da toplumsal sorumluluk olarak konuya yaklaştığı görülmektedir. Bu bağlamdaki örneklerden, "Bağıışlarınızla Bekleyiş Bitsin, Hayat Devam Etsin" sloganıyla 1995 yılında Türkiye Böbrek Nakli ve Diyaliz Hastalarına Hizmet Vakfı olarak kurulan, 2013 yılı mart ayından itibaren Türkiye Organ Nakli Vakfı (TONV) adıyla hizmet veren vakfın verdiği istatistiklerine göre, 30 Ekim 2016 tarihi itibariyle ülkemizde, 25361 kişi organ nakli bekliyor, 3946 kişiye başarılı bir biçimde organ nakli yapılmış, 209568 kişi, toplam gönüllü bağıışçı ve 2016 yılı gönüllü bağıışçı sayısı ise 34068 kişidir (<https://www.tonv.org.tr/tr/hakkimizda/> (Erişim tarihi: 15.12.2016)). Zihniyet bağlamında dini-toplumsal bir arkaplanı mevcut olduğu ileri sürülen organ bağıışında demografik, sosyo-ekonomik ve dini faktörler, bireyin organlarını bağıışlama istekliliğinde etkili görünmektedir (Çolak vd., 2008: 30).

Halkın sağlıkla ilgili tutum ve davranışlarında değişiklik amaçlayan tıp ve sağlık sektörü, dinin meşrulaştırıcı gücünden yararlanmak istediği örnekler de bulunmaktadır. Kan bağıışı ve organ bağıışı ve naklini yaygınlaştırmak için vaaz ve hutbelerin verildiği görülmektedir.⁴ Organ bağıışının yapılmamasında

³ Organ bağıışını devlet eliyle yasa çıkartılarak yaygınlaştırma yönünde önemli bir adım, Fransa tarafından gerçekleştirildi. Haber, "Fransa'da 'otomatik organ bağıışı' uygulaması" olarak nitelendi ve Fransa'da, ölmeden önce karşı olduğunu resmen bildirmeyen herkes tüm organlarını bağıışlamış sayılacağı ifade edildi. Ulusal Mecliste Aralık ayında kabul edilen sağlık yasası değişikliğine göre, yeni yılın başlamasıyla "otomatik organ bağıışı" uygulamasına geçildi. Bu düzenleme, yeni tartışmaları da gündeme getirdi (trthaber.com, 3/1/2017).

⁴ Şanlıurfa Müftülüğü'nün hutbesine göre, organ nakli ile birçok ölümcül hastalığı tedavi edebilen günümüz tıbbi için, organ bağıışı, gerektiğinde kan bağıışı İslami ve insani bir görevdir, organ bağıışı, bir insanın ölümünü müteakip yapabileceği en faziletli işlerden birisi olarak ifade edilmekte (Koç, 2010), yine aynı şekilde, Adıyaman Gerger Müftülüğü'nün 2 Kasım 2012 Cuma Günü okunmak üzere belirlediği "Cana Can Katmak: Organ Nakli" başlıklı Cuma hutbesinde, alternatif bir tedavi yöntemi-

dini-toplumsal zihniyet engelleyici bir rol üstlendiği için, organ nakli ve bağışına yaklaşımda tereddütler yaşanmakta, bağış sorunlu bir alana dönüşmektedir. Tereddütlere sebep olan yeniden diriliş konusu gündeme gelmektedir. Ahirette diriliş için kelamcılar, mead, haşr ve neşr, iade, ba's, iadetü's sani vb. isimleri kullanmaktadır ve dirilişin nasıl olacağı konusunda diriliş kuramlarının yaklaşımları çeşitlilik göstermektedir (Yar, 2011: 210-228). Bunlar, "salt bedensel diriliş", "ruhsal diriliş", "ruhun bedene iadesiyle diriliş" şeklinde üç kategoride ele alınırken, "ruhun bedene iadesiyle diriliş" kendi içinde "aynı bedenle diriliş", "asli parçaya bağlı diriliş", "benzer bedenle diriliş" şeklinde farklı yaklaşımlarla ele alınmaktadır. Yeniden dirilişin nirengi noktası, organların konuşturulması ve şahitliği konusunda düğümlemektedir. Kur'an'ın ahiret ile ilgili anlatımlarında yer alan organların konuşturulması (ıntâku'l-cevârih), insanın amellerinin kişi tarafından açık bir şekilde bilineceği, hiçbir şeyin gizli kalmayacağı, organların konuşturularak kişinin yaptıklarına şahitlik etmesi gerçeğini simgelemektedir. Bu husus, bazı teoloji fırkaları tarafından literal olarak anlaşılmış ve bunun nasıllığı tartışılmıştır. Dünyada iken işlediği fiillerin yazılı olduğu kitabın verilmesi ve onun organlarının şahitliği aynı niteliklere sahiptir. Kitaplarda yer alan fiillerin dışarıdan bir varlığın kaydetmesine dayanması, insanın bu dünyadaki işlediği fiillerin mutlak olarak karşısına çıkacak olması ve bunlardan hesaba çekilmeyi ifade eden simgesel anlatımlardır (Yar, 2011: 259-282).⁵ Organ bağış konusunda tereddütlere yol açan yeniden dirilişe ilave olarak organ bağışına fakihlerin yaklaşımlarında da farklılıklar gözlenmektedir. Bir grup fakih, insan hayatının ölü insan bedenine gösterilmesi gereken saygı emrinden daha öncelikli olduğunu, dolayısıyla organ naklinin caiz olduğunu belirtirken, diğer bir grup fakih, "ölünün kemiğini kırmak diri iken kemiğini kırmak gibidir" hadisinde (Muvatta, Cenaiz, 45; Ebu Davud, Cenaiz, 60) ifade edildiği gibi, insan bedeninin hukuken saygın kabul edilmesi hükmünün ölümden sonrası için de geçerli olduğunu ve zaruret halinde hayatta kalmak için bile olsa, ölü bedeninden faydalanılmayacağını belirtmiştir. Fakihlerin görüşlerinin oluşmasında, dönemlerinin tıbbi şartları içinde yapılacak organ

mi olarak insanları hayata döndürdüğü görülen organ bağış konusunda, insan hayatına çok değer veren bir dinin mensubu olan Müslümanların bu konuda öncülük yapması beklenmektedir.

(<http://www.gergermuftulugu.gov.tr/?Syf=26&Syz=182843> (Erişim tarihi: 20.12.2016).

⁵ Bu anlatımlarda belirtilen organların konuşturulmasının, kıyamet gününde doğrunun açığa çıkarılmasını simgelediğini ileri süren Yar'a göre (2011: 259-260), ağızların mühürlenmesi, gerçeği olduğu gibi aktarmama, inkar etme ve saptırma gibi olgulara meydan vermemek içindir. Yar, duyu organlarının insanın dış dünyayı algılaması için bir "araç" olduğunu, örneğin görme eyleminin organı olarak gözün, organizmadan ayrı ve bağımsız olarak görme duyusunu gerçekleştiremediği gibi, organizmadan ayrı olması durumunda onun bir parçası olarak da kabul edilemeyeceğini belirtmektedir.

nakillerinde başarısızlığın muhtemel olmasının da etkili olduğu ileri sürülebilir. Günümüzde tıbbi gelişmelerin mümkün kıldığı yüksek başarı, organ nakli konusundaki görüşleri değiştirmeye başlamıştır (Korkmaz, 2012: 356-357).

Günümüz İslâm âlimlerinin birçoğu ve fetva kuruluşları da ölüden organ nakline izin vermekte, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun 3 Mart 1980 tarih ve 396/13 sayılı kararı bu yöndeki fetvalara örnek olarak gösterilebilirken (İnce, 2007: 375). dini-toplumsal yapıda yerleşik düşüncelerin değişmesi zaman almaktadır. Ülkemizde organ ve doku nakli hizmetleri ile ilgili bugüne kadar yapılan çalışmalara rağmen organ bağışlarını olumsuz yönde etkileyen dini, toplumsal, kültürel vb. pek çok etmene işaret edilmekle birlikte, organ bağıışı halen istenilen düzeye ulaşmamıştır. Yasa izin verirken, İran'da böbrek nakilleri 2005'te % 4 iken, 2012 sonunda bu oran % 13'e ulaşmıştır. Kadavradan böbrek naklinde Suudi Arabistan'da % 30, Türkiye ve Kuveyt'te % 25, İran'da % 13 ve bu rakamların yakın bir gelecekte büyük bir değişiklik göstermesi beklenmemektedir (Einollahi, 2008; Masri vd., 2004; Barsoum, 2002). Ölüden organ nakli konusunda, vericinin "beyin ölümünün gerçekleşmiş" olması ve gerekli yasal iznin alınmış olması şartı aranmaktadır. Vericinin ölümünün tespiti, hem bilim çevrelerini hem de ilgili kamuoyunu meşgul etmeye devam etmektedir. Beyin ölümü konusunda dini-toplumsal zihniyetin kültürlerarası farklılıkları bilinmekte ve kültürlerarası farklılıkların çeşitli boyutları araştırmalara konu olmaktadır. Organ bağıışı konusunda kültürlerarası karşılaştırmalı bir araştırma, Kuzey Amerikalıların benliğinin, bireyselliğinin beyinde yer aldığına inandıkları için beyin ölümü gerçekleşmiş bir bedenden yapılacak organ nakline olumlu baktıklarını, Japonların ise benliğinin, bireyselliğinin beyinden çok bedende yer aldığını düşündükleri için aynı durumda gerçekleşecek organ nakline sıcak bakmadıklarını ortaya koymaktadır (Haviland vd., 2011:8). Organ bağıışı talebi, insan dayanışması ve diğergamlığı üzerine temellendirilmekte ve "organ bağıışlamak, bir hayat bağıışlamak" olarak ifade edilmektedir (Cantarowich, 2005b: 539). Bu yaklaşımda da, organ bağıışına etki eden dini-toplumsal zihniyetin etkisi gözlenmektedir. Organ bağıışı ile ilgili sloganlarda geçen "hayat ver"me ifadesinin geleneksel-dini anlam sistemleri içerisinde "hayat verme"nin ancak Allah'a mahsus olduğuna inanan insanların çoğunlukta olduğu bir toplumda bulacağı karşılığı sorunlu hale getirmektedir (Macit, Öztaş, 2016). Hayatı Allah verir düşüncesi güçlü bir argüman olarak karşımızda durmakta, organ bağıışının teşvik edilerek yaygınlaştırılması için toplumsal arkaplanın göz önünde bulundurulması gerekmektedir. Çünkü, organ bağıışı konusundaki isteksizliği, bir davranış kalıbı hatta bir yerleşik düşünce haline getiren zihin yapısı aynı kaynaktan beslenmektedir.

Organ bağıışı konusundaki organ ihtiyacı, organ bağıışına yönelik tutumların anlaşılmasının önemini daha da arttırmıştır. Bireyin bağıış yapma istekliliğine ilişkin demografik etkenleri, inançları ve tutumları belirleyen çalış-

maların da giderek arttığı görülmekte, ancak ülkemizde ve tüm batı ülkelerinde uygulamada mevzuata uygun olarak, organ temini nihayetinde ölen kişinin ailesinin kararına bağlıdır ve ülkemizde ailelerin % 75'i ölen yakınlarının organlarını bağışlamayı reddetmektedir. Bu nedenle bireyin bağış yapma istekliliğine ilişkin değişkenlerin incelenmesinin yanında, ailenin kararıyla ilişkili etmenlerin araştırılması gerekmektedir (Can, 2016). Organ bağışının yaygınlaştırılması için dini-toplumsal ve kültürel faktörlerin üzerinde durmak gerekir. Organ nakli konusunda bilimsel ve etik sorunların çözülebilmesi için toplumun kültürel, dini, ahlaki değerlerinin göz ardı edilmemesi gerektiği konusu araştırmacılar tarafından vurgulanmakta, toplumun sosyal, ahlaki, kültürel, dini yapısının, inanışlarının kısa sürede değişmesinin mümkün olmadığı, ancak gelişen tıp teknolojisindeki yeni uygulamalar ile modern tıbbın insan yaşamında meydana getirdiği mucizeler topluma yansıtılır, toplumun organ bağışı ve nakli konusundaki endişe ve korkularının giderilir, toplumdaki bireylere bir gün kendileri veya çok sevdikleri kişilerin de organ nakline ihtiyaç duyabilecekleri anlatılabilirse, organ bağışına yönelik yerleşik inançlar değişebilir (Özdağ, 2001: 49).

Referans Çerçevesi

İlgili literatür değerlendirildiğinde bir kaç eğilim gözlenmektedir:

a) Dini inançların organ bağışının karşısında yer aldığını tespit eden çalışmalar bulunduğ gibi (Naçar vd.,2009; Özer, Ekerbiçer, vd. 2010); aile üyelerinin kadavradan organ bağışında da dinin engel olarak rol üstlendiğini tespit eden çalışmalar bulunmaktadır (bkz. El-Shahat, 1999). Bazı çalışmalar ise dinin engelleyici etkisini teyit etmek için inançlı olan ve olmayan kesimlerle karşılaştırma yoluna gitmektedir. Bu örneklerden ateist-agnostik kişilerin dindar insanlardan organ bağışına daha istekli oldukları çalışmalara atıfta bulunmaktadır (Rios vd. (2015: 2601).

b) Dinin engelleyici etkisine cevap olarak Göz ve Gürelli (2007) dini inançların organ bağışı üzerine olumsuz etkisinin fazla olmadığını tespit etmiştir. Malezya'daki organ bağışı oranlarındaki düşük düzeydeki dini inanç ilişkisini inceleyen Tumin vd. (2016), katılımcıların çoğunluğunun organ bağışının İslam diniyle uyumlu olduğunu, organ bağışının toplumsal sorumluluk olarak teşvik edilmesi gerektiğini belirttiğini tespit etmektedir. Bu çalışmada, katılımcıların sadece % 17,4'ü organ bağışının dinen uygun olmadığını ileri sürmektedir.

c) Organ bağışı oranlarındaki düşük düzeyin sebepleri arasında din görevlileri ve sağlık personeline odaklanan çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalardan sağlık personelinin organ bağışı konusundaki güçlükleri aşmada anahtar bir rolü olduğunu, organ bağışı için sağlık personelinin sürece dahil

edilmesi önerildiği gibi (Topbaş vd., 2011), bir grup araştırmacı, halkın organ bağışına yönelik tutumları üzerinde belirleyici olduğu düşünülen imam, Kur'an Kursu öğreticisi ve İlahiyat öğrencileriyle anket çalışması yaparak organ bağışına olumsuz yaklaşımı analiz etmeye çalışmaktadır (Keçecioğlu vd., 2000; Aykas vd., 2015, Tarhan vd., 2015). Bu çalışmalarda din görevlilerinin büyük çoğunluğu organ bağışının İslam'a uygun olduğunu, organ bağışının erdemli bir davranış olduğunu belirtmektedir (Keçecioğlu vd., 2000: 629). Ancak olumlu bir tutum sergileyen din görevlilerinin organ bağışlama oranları oldukça düşük kalmaktadır (Güden vd., 2013; Keçecioğlu vd. 2000; Naçar vd. 2009).

d) Organ bağışı tutumlarını ele alan pek çok çalışmada bilgi eksikliğine vurgu yapılmaktadır (Naçar, vd., 2009; Yıldız, vd., 2006; Topbaş, vd., 2011: 774; Panwar vd., 2016). Cantarovich (2005a) halkın organ bağışına olan olumsuz bakış açısının değişmesi için en önemli etkenin eğitim olduğunu belirtmektedir. Okka ve Demireli (2008: 154), organ bağışına olumsuz yaklaşımın arkasında bilgi düzeyinin eksikliği ve yanlış bilgilerin olduğunu ileri sürmektedir. Başal (2015) organ bağışına yönelik bilgi eksikliği ve korkuyu gideren medya ve bilinçlendirme kampanyalarının gerekliliğine işaret etmektedir. Hindistan'ın kuzeydoğusunda Panwar vd. tarafından (2016) "biz niçin organ bağışında düşük oranlardayız" sorusu çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarında da, bilgi/bilinç eksikliğine işaret edilmekte, medya, internet ve bilinçli programlar yardımıyla bağış oranlarının yükseltilebileceği belirtilmektedir.

e) Birçok hasta için kalıcı tedavi vaat eden organ bağışının sadece tıbbi değil, dini, hukuki ve etik boyutlarla yüzleşmeyi gerektirdiği, bizim gibi çoğunluğu Müslüman ülkelerde dini boyutun, soru formu yardımıyla da analiz edilemeyeceği belirtilirken (Naçar, vd., 2009: 4057), derinlemesine görüşme yapmanın organ bağışını engelleyici dini-toplumsal etkenlerin zihniyet bağlamında incelenmesi gerekmektedir. Messina (2015: 2095) organ bağışının bireysel kabuller temelinde kompleks bir konu olduğunu belirtirken, Golmokani vd., (2005), organ bağışının, henüz çözümlenemeyen hukuki, dini, kültürel ve ahlaki problemlerle yüzleşme gerektirdiğini belirtmektedir. Organ bağışı konusu, dini-toplumsal zihniyetle ilgili bir konu olarak ele alınmalıdır. Bu bağlamda, Singapur, Hong Kong, Çin, Malezya gibi Asya ülkelerinde özellikle kadavradan organ bağışının zorluğuna işaret eden Keng Thye (1992), bu yaklaşımın arkaplanında sosyo-kültürel inançlar ve geleneklerin olduğunu ileri sürmektedir.

Bizim çalışmamız ilgili literatürde Keng Thye'in çalışmasıyla benzerlik göstermekte, Türkiye'de, Adana örneğinde zihniyet çerçevesinde bir analiz sunmaktadır. Bizim çalışmamızda dokuz boyutta kavramsallaştırıldığı gibi, belirttiğimiz bu zihniyet yapısının dışavurumları yansıtmakta, "bilinçli, kasıtlı,

kararlı" bir biçimde organ bağışında bulunmamanın "sabitlenmiş" bir kanaate dayandığı görülmektedir. Organ bağışı yapılmamasında bilgi/bilinç eksikliği önemli bir faktör olduğu ileri sürülebilir ancak böylesine karmaşık, çok boyutlu bir konuda, bilgi eksikliği boyutlardan birisi olarak ifade edilebilir. Din görevlileri ile yapılan çalışmalarda (Keçecioğlu vd., 2000; Özer vd., 2010; Güden, vd, 2013; Aykas, vd., 2015, Tarhan, vd., 2015), Diyanet'in pozitif tavrında olduğu gibi, din görevlilerinde de görülen olumlu tutumun organ bağışına yansımaması çelişkisi tespit edilmiş, derinlemesine görüşme yapılmadığı ve "niçin" sorusu çerçevesinde sorgulanmadığı için davranışa yön veren dini-toplumsal zihniyet analizi yapılamamıştır.

2) Organ Bağışı Yapmamadaki Dini-Toplumsal Zihniyet: Kavramsallaştırma Boyutları

Bu çalışma, organ bağışı yapmayı engelleyen dini-toplumsal bir zihniyet yapısı olduğunu ileri sürerek, organ bağışında bulunmak istemeyen katılımcılarla yapılan görüşmelerde, belirttiğimiz dini-toplumsal zihniyet yapısının izlerini takip etmiş, elde edilen veriler zihniyetle ilişkisi içinde kavramsallaştırılmış, görüşmeler sonucunda, elde edilen veriler dokuz boyutta ele alınmıştır.

1) "Organlarımla Dirilmek İstiyorum": Yeniden Diriliş Boyutu

Organ bağışına olumlu yaklaşmamada kavramsallaştırılan ilk boyut, yeniden dirilişle ilişkili olarak organlarla dirilme konusudur. Bu boyut, kendi içinde bir bütün olarak yaratılışa atıfta bulunduğu gibi, organların kendisine "emanet" olduğunu, dolayısıyla "bütün" olarak gömülmek isteyip, bütün olarak dirilişi tercih etmekte, organların konuşacağını, şahitlik edeceğini ileri sürerek, "organlarımı verirsem dirilişin problemlili olur" şeklinde düşünmektedir.

1a) Organların Şahitliği Düşüncesi

"Ahirette organlarımla dirilmek istiyorum", çünkü organların şahitlik edecek, konuşacak yaptığım/yapmadığım fiiller için." (Kadın, 46, İlkokul mezunu, ev hanımı) / "Ahirette organlarımın lazım olacağını düşünüyorum, organların şahitliği için." (Kadın, 21, üniversite öğrencisi)

Kur'an, ahiret gününde onların ağızlarının mühürleneceğini, yaptıklarını ellerinin anlatacağını, ayaklarının da şahitlik edeceğini bildirmektedir (Yasin Suresi, 65). Organların işlenen suçlara ilişkin olarak insan aleyhindeki şahitliği, kulakların, gözlerin ve derinin şahitliği olarak da anlatılmaktadır (Fusilet Suresi, 20-22). Organların konuşmasına dayanak olarak gösterilen ayetlerin, belirtilen bağlamın ötesinde bir anlamı olduğunu ileri süren Yar (2011: 281), konuşacak organların, organ nakillerinde olduğu gibi, bir organ iki ayrı bedende yer almış ise her iki bedendeki fiillerinden dolayı şahitlik edebileceği-

ni belirtmektedir. Yar'a göre, organların konuşturulmasına ilişkin anlatımlar, inkarcıların durumuna açıklık getirme amacındadır. Çünkü, insan, yaptığı iyiliği inkar etmeme gibi bir psikolojiye sahiptir ve iyiliklerden sonra ona verilenlerin onun hoşlandığı şeylerdir. İnkara dönük fiillerin yer aldığı ve herkesin yüzüne karşı söylenecek, doğruyu konuşacak olan kitaplardadır (Casiye Suresi, 29; Müminun Suresi, 62).

1b) Emanet Düşüncesi

"Bu beden bana ait değil, benim olmayan sadece bana emanet olduğu için vermek istemiyorum." (Erkek, 28, Lise mezunu, Kasiyer) / "Öldükten sonra organ benim değil, ölene kadar organlar benim. Bu beden bana emanet." (Erkek, 35, Lisans mezunu, Öğretmen) / "Vücudumun bütün olarak gömülmesini istiyorum, bozulmasını istemiyorum. Yeniden dirilişte Allah'ım emanetine iyi baktım demek için. Aynı şeyi düşündüğüm için kötü alışkanlıklardan uzak durdum bugüne kadar" (Erkek, 50, Ön lisans mezunu, İmam)

Organların emanet olduğu düşüncesi, ölümden sonra dirilişte hem bir tasarruf hakkını kendinde görmemeyi hem de organların muhafaza edilerek yükümlülüğün yerine getirilmesini ima etmektedir. Organ bağışına yönelik olumsuz tutumlar da, organlarım bana "emanet" yaklaşımı, literal bir yorumlamaya tabi tutulmaktadır. Ayrıca klasik dönemden modern döneme, insanın tabiata ve kendine yaklaşımında "emanet görmeden" "sahip olmaya" bir dönüşüm yaşansa da, organ bağışısı konusunda sergilenen tutum, katılımcının zihniyet yapısını ortaya çıkarmaktadır. Katılımcıların görüşlerine yansıyan "emanet" düşüncesi de, "sahip olma" düşüncesi de organ bağışısını engelleyen yaklaşımlar olarak dikkat çekmektedir.

1c) Bedenin Bütünlüğü Düşüncesi

"Organ bağışısını doğru bulmuyorum. Toprağın altında benimle birlikte bir bütün olarak çürümesini istiyorum. Öldükten sonra bile olsa vücut bütünlüğümün bozulmasını istemem." (Erkek, 26, lisans mezunu, satış müdürü)

Kavurmacı, vd. (2014:18), gerçekleştirdikleri çalışmada, katılımcılara, "organ bağışısında bulunmayı düşünüyor musunuz?" sorusu yöneltmiş, öğrencilerin %47.8'inin evet, %52.2'sinin ise hayır cevabını verdiğini tespit etmişlerdir. Katılımcıların sadece % 4.2'sinin organ bağışısında buldukları belirlenmiştir. Öğrencilerin organ bağışısında bulunmama nedenleri araştırıldığında; % 47.4'ünün vücut bütünlüğü bozulduğu ve %2.5'inin dini inançlarına ters düştüğü için organ bağışısında bulunmayı düşünmediği tespit edilmiştir.

"Doğduğum gibi aynı organlarımla gömülmek, aynı organlarımla dirilmek isterim. Hem İslami açıdan da etik olduğunu düşünmüyorum." (Kadın, 21, Üniversite öğrencisi) / "Allah'ım böyle tüm verdi öyle alsın." (Kadın, 76, İlkokul)

mezunu, Ev hanımı) / "Geldiğim gibi gitmek isterim. Herkes kendi organından sorumludur." (Kadın, 22, lisans mezunu, öğretmen)

Organların bağışlanmamasını önererek, beden bütünlüğünü tavsiye eden anlayış bazı çalışmalarda, İslam'ın muhafazakar görüşü olarak ifade edilmekte, bu yaklaşımda bedenin Allah tarafından sadece bize verildiği ve organ bağışının onaylanmadığı ileri sürülmektedir (Naçar, vd., 2009; Alkhawari, vd., 2005).

"Diyanet önce uygun görmüyordu ama şimdi uygun görüyor. Bu durumdan kuşkulandım önceden vermek istiyordum ama şimdi vermek istemiyorum. Tüm bedenim aynı anda çürüsün." (Kadın, 31, Lisans mezunu, Öğretmen)

Organ bağışına yaklaşımda, bedenin bütünlüğü dile getirilirken, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın organ bağışı konusunda fikir değiştirdiği dile getirilerek, bu kanaatin paylaşılmadığı görülmektedir. Camilerde yıllar yılı vaazlarda, hutbelerde dile getirilen organlarla birlikte haşır olunma, organların şahitliği meselesi bir zihniyete dönüştüğü için toplumun bu zihniyetten vazgeçmesi kolay görünmemektedir. Öyle ki, din görevlileri dahi, bu konuda ikna olmamış görünmektedir (Keçecioğlu vd., 2000; Özer vd., 2010; Güden, Çetinkaya, Naçar, 2013; Aykas, vd., 2015, Tarhan, vd., 2015).

2) "Dinen Uygun Olmadığını Düşünüyorum":

Dini Uygunluk Boyutu

Organlarını bağışlamayı düşünmeyen katılımcıların dini hassasiyetleri, organ bağışı yapmama yönünde güçlü bir eğilimi karşımıza çıkarmaktadır. Araştırma kapsamında görüşülen bireylerin önemli bir çoğunluğunda, organ bağışının "dinen uygun olmadığı" kanaati gözlenmektedir. Organlarınızı bağışlamayı düşünür müsünüz sorusuna hayır cevabı aldıktan sonra, nedenini sorduğumuzda "dinen uygun değil, ya da dinen uygun mu değil mi kafam karışık" cevabını sorgulamaya çalıştık ama bir sonuç elde edilememiştir.

a) Dinen Caiz Değil

"Haram olduğu için bağışlamak istemiyorum" (Kadın, 58, Okula gitmemiş, Ev hanımı) / "Dinen günah olduğunu düşünüyorum, caiz mi değil." (Kadın, 32, Lisans mezunu, Biyolog) / "Dinen caiz olmadığını düşünüyorum" (Erkek, 50, İlkokul mezunu, Esnaf) / "Dinen uygun olmadığını bildiğim için vermek istemiyorum." (Erkek, 21, Ön lisans mezunu, Sağlık memuru) / "Dinimizce uygun olmadığı için bağışlamak istemiyorum." (Erkek, 62, İlkokul mezunu, Emekli)

Organ nakline ihtiyaç her geçen gün daha da artarken, organ bekleyenlerin sayısı düşünüldüğünde bağış oranı oldukça yetersiz iken, sadece

Türkiye'de de değil tüm dünyada büyük bir problem karşımızda bulunmaktadır. Türkiye'de hukuki ve dini otoriteler kadavradan organ nakline izin verirken, Türkiye'de ve diğer Müslüman ülkelerde pek çok çalışmada dini sebepler insanların organ naklini reddetmenin nedeni olarak dini gerekçeleri belirtmektedir (Topbaş, vd., 2011).

"Güvendiğim kaynaklar dinen uygun olmadığını bildirdikleri için bağışlamayı düşünmüyorum." (Erkek, 26, lisans mezunu, polis) / "Dinen caiz olmadığını düşünüyorum. Diyanetin açıklaması beni tatmin etmedi." (Erkek, 29, Lisans mezunu, Mali müşavir) / "Dinen caiz olmadığından ve diyanetin fetvasının beni tatmin etmemesinden dolayı bağışlamak istemiyorum" (Erkek, 48, Lise mezunu, İmam)

Organ bağışı ile ilgili kampanyalara İslam dininin organ nakli ile ilgili verdiği olumlu mesajların da vurgulayıcı bir şekilde dahil edilmesinin organ bağışının artmasında olumlu bir katkı sağlayacağı belirtilmekte (Okka, Demireli, 2008: 155-156) ve dini inançların Türkiye'de organ bağışı ve naklinin önündeki engellerden birisi olduğu göz önünde bulundurulduğunda din görevlilerinin kanaatleri, bu problemin anahtar yönünü oluşturmaktadır. Çünkü, organ bağışı ve nakli ile ilgili olarak din görevlilerinin pozitif veya negatif bakış açıları toplumun kanaatlerini şekillendirmektedir. İstanbul, Zeytinburnu'nda imam ve müezzinlerden oluşan 40 din görevlisinin organ bağışı konusundaki yaklaşımlarını ortaya çıkarmayı amaçlayan çalışmalarında Tarhan vd.'nin (2015) ulaştığı sonuçlara göre, katılımcıların tümü organ bağışının önemine inanıyor, % 80 organlarını bağışlamayı düşünüyor, organlarını bağışlayanların oranı % 5 olarak tespit edilmiştir. Din görevlilerinin % 92,5'i İslam dininin organ bağışına ve nakline olumlu yaklaştığını, % 55 organ bağışı konusunda din görevlilerinin bilgisinin yetersiz olduğunu, % 65 organ bağışını artırmak için din görevlilerinin sorumluluk alarak seminer, konferans, toplantılarda organ bağışının işlenmesi gerektiğini düşünüyor. Çünkü, Türkiye'deki yetersiz organ bağışının bir nedeni de, problemlili dini inançlardır (Tarhan, 2015: 1976).

Organ bağışı ve nakli konusunda din görevlilerinin tutum ve davranışlarını belirlemek amacıyla Kayseri'de anket çalışmasına katılan 468 din görevlisinin (imam, vaiz, müezzin, Kur'an kursu öğreticisi) % 90,8'i organ bağışının önemine inanıyor, % 57,9 organlarını bağışlamayı düşünüyor, bağışlamış olan % 1,1 olarak tespit edilmiş. Din görevlileri, kendileri bağışa istekli değilken, başkalarından organlarını bağışlamasını beklemektedir (Güden, vd., 2013). Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri organ bağışı araştırmasında, % 16,5 dine uyumlu olmadığını düşünüyor, Diyanet hiçbir uyumsuzluk olmadığını ifade ediyor olmasına rağmen, % 57,3 henüz karar vermedim, sadece % 23,6 öğrenciler organ bağışlamaya istekli görünmektedir (Naçar, vd., 2009: 4058)

b) "Dinen belirsizlik söz konusu"

"Dinen günah olup olmadığını bilmiyorum tam olarak o yüzden bağışlamak istemiyorum." (Erkek, 29, Lisans mezunu, Muhasebe) / "Günah olup olmadığını bilmiyorum. O yüzden düşünmüyorum." (Kadın, 66, İlkokul terk, ev hanımı) / "Dinen kesin bir şey olmadığı için bağışlamak istemiyorum" (Kadın, 25, Lisans mezunu, Öğretmen) / "Tedirgin oluyorum. Organlarımı bağışladığım zaman öbür dünyada hesap vereceğimi düşünüyorum. Kimin ne kadar yaşayacağını Allah bilir." (Kadın, 54, İlkokul mezunu, Ev hanımı) / "Hayır, vermek istemem, çünkü bu konuda tam bir fetva yok." (Erkek, 48, Ön lisans mezunu, Emekli) / "Bağışlamak gelmiyor içimden. Çünkü dini açıdan bu durumu bir kalıba koyamadığımdan ötürü organ bağışına net bir şey söyleyemiyorum." (Kadın, 42, İlkokul mezunu, Ev hanımı)

Ülkemizde Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu'nun organ bağışını "insanın insana yapabileceği en büyük yardım" olarak tanımlamış olması nedeniyle ülkemizde dini inançlar organ bağışını çok fazla olumsuz yönde etkilemediği düşünülebilirse de (Acar, 2007) organ bağışı konusundaki bilgi davranışa dönüşmemekte, tutum ve davranışlar arasında uyumsuzluk gözlenmektedir. Ayrıca Türkiye'de din ve gelenek sosyal hayatı farklı düzeylerde etkiliyor görünmektedir. Ölümünden sonra yeniden dirilme ve cennet ya da cehenneme gitme konusu, organ bağışıyla birlikte değerlendirildiğinde çelişkili bir tartışmaya kapı aralamaktadır (Topbaş, vd., 2011).

3) "Organlarımla Günah İşlenebileceğini Düşünüyorum": Dini Kaygı Boyutu

Organ bağışı yapmak istemeyen katılımcıların görüşlerinden kavramsallaştırılan bir diğer boyut, dini kaygı boyutudur. Bu boyutta, organlarla günah işlenebileceği endişesi yer almakta, bunun için de, organ bağışlanacak kişinin kimliğinin özellikle bilinmesi gerekliliği ifade edilmektedir. Bu yaklaşımda olan kişiler, bağışladıkları organlardan dolayı, sorumlu tutulacakları endişesi taşımaktadır. Organ bağışı konusundaki olumsuz tutumların dini açıdan çok boyutlu sebepli olduğu görülmektedir.

"Vermek istemiyorum, Allah'a inanmayan inançsız bir insana gitme ihtimalinden dolayı tereddüt ediyorum. Sorumlu olmaktan korkarım." (Erkek, 50, Lisans mezunu, Öğretmen) / "Hayır, bağışlamak istemiyorum. Müslüman birine gideceğini nereden bileyim. Kan bile vermem ben. Çünkü organlarımla Müslüman birine gidip gitmeyeceğini bilmiyorum." (Kadın, 69, İlkokul mezunu, Ev hanımı) / "Hayır, bağışlamak istemiyorum. Çünkü vereceğim kişiyi tanımadığım için vermek istemem. İyi biri mi yararlı mı zararlı mı nereden bilebilirim. İçki içen birine verilirse organım kötü bir şey için kullanılmış olacak. İyi olan bir şeyin kötü bir şeye dönüşmesini istemiyorum." (Kadın, 22, lisans mezunu,

öğretmen) / "Bağışlamakla vicdanen rahat hissetmeyeceğimi düşünüyorum. Benim organımı verdiğim adam belki Allah'a isyan edecek. Bunun tersi de olabilir. Ama hangi yönde olacağını garanti yok. O zaman Allah yedek organ yaratırdı. Sen bunu yaratmadın ama ben veriyorum deyip Allah'a ortak koşmuş olacağım." (Erkek, 35, Lisans mezunu, Mühendis) / "Hayır, bakalım ne günah işlerler Allah'ın benim için yarattığı organlarla. Ben zaten başkalarından organ da kabul edemem." (Kadın, 25, Üniversite öğrencisi)

Güden vd.'nin çalışmasında (2013: 444) gerçekte Müslüman olmayan veya inanmayan birine organ bağışlamak günah işlemesine yardım edebilir veya İslam'ın genel prensipleriyle uyumlu olmayan bir biçimde uzun bir hayat yaşamaya yardım edebileceği ifade edilmekte, dini sorumluluğun bize geçeceğinden endişe edilmektedir. Benzer bir biçimde, İngiliz Müslümanlarla yapılan bir çalışmada Müslüman olmayanlardan organ kabul etmek veya onlara organ bağışlama konusundaki isteksiz tavırda, Müslüman olmayan kimselerin alkol alması, domuz eti yemesi, sigara kullanması vb. öne sürülmektedir (Aslam, Hameed, 2008: 92).

Dini çerçevedeki düşüncelerin organ bağış yapmamada etkili olduğu haberlere de yansımaktadır. Güneydoğu bölgesi halkı, 'Verdiğimiz kalp ile kötü işler yapılır. Verdiğimiz gözle haram şeylere bakılırsa günah bize yazılır' düşüncesi nedeniyle organ bağışına sıcak bakmazken, Diyarbakır İl Sağlık Müdürlüğü Organ Bağış Bölge Koordinasyonu, Diyarbakır'ın yanı sıra, Şırnak ve Hakkâri il ve ilçe müftülükleri ile işbirliği yapmış, hutbe ve vaazlarda organ bağışının günah olmadığı konusu işlenmiştir. Bu çalışma sonucunda Diyarbakır, 2013 yılının ilk 5,5 ayında Türkiye'de en çok organ bağışının yapıldığı şehir olmuştur (Macit, Öztaş, 2016: 35). Bu sonuç, din görevlilerinin toplumdaki yönlendiriciliğini göstermektedir. Bu bağlamda dini görevlileriyle ilgili olarak, Özer ve arkadaşları tarafından (Özer, Sarıtaş, vd., 2010) yapılan bir çalışmada da katılımcıların % 90,2'sinin organ bağış konusunda din görevlilerinin bilgi vermesi ve öncülük etmesi gerektiği düşüncesinde hem fikir olduğu görülmüştür. Din görevlilerinin, imamların toplumun organ bağışına teşvik edici olduğu gibi, organ bağışından uzaklaştırmak gibi bir işlev üstlendikleri de görülmektedir. İngiltere'de bir çalışmada 10 katılımcı imamlarının/dini liderlerinin tavsiyesini dinleyerek bağış kartını iptal ettirmek istediğini tespit edilmiştir (Alkhwari, vd., 2005:1326). Bu sonuç, topluma rehberlikte çok önemli bir konumda bulunan din görevlilerinin organ bağışının lehinde ve aleyhindeki yaklaşımların belirleyici olduğunu göstermekte (Güden, vd., 2013), özellikle Müslüman ülkelerde gelenekler veya dini inançlar tarafından geliştirilen toplumsal direnç, kadavradan organ bağışını engellemektedir (Naçar, vd., 2009: 4057).

4) "İhtiyaç Sahibine Ulaşmayacağını Düşünüyorum": İstismar Endişesi Boyutu

Organ bağıışı tutumlarında bir başka boyut, bağıışlanan organların kötüye kullanılmasına yönelik endişe boyutudur. Organ bağıışlamak isteyen katılımcıların yaklaşımlarında organın ihtiyaç sahibine ulaşmaması gözlenmekte, istismar konusu organ bağıışının önündeki engellerden birisi olarak öne çıkmaktadır.

a) İstismara açık

"Bağıışlamak istemem, sebep olarak gerçek anlamda ihtiyaç sahiplerine ulaşip ulaşmayacağından emin değilim." (Erkek, 37, Lisans mezunu, Mühendis) /"Bu işin ticaretini yapanların eline düşmeyeceğini nerden bilebilirim. Böyle bir şeyin olmaması için düşünmüyorum. Çok kötü olaylar duyuyorum televizyondan" (Erkek, 51, Lisans mezunu, Öğretmen)

Antalya'da din görevlileri üzerine yapılan çalışmada % 28'i bağıışladıkları organlarının onaylamadıkları kişilere gideceğinden endişe etmektedir (Keçecioğlu, vd. 2000: 629). Bir başka çalışmada, katılımcıların % 32,9'u beden bütünlüğü bozulur düşüncesiyle organ bağıışı düşünmüyor, % 27,6 organlarının alınmasından korkuyor, % 18,1 organlarını doğru bir biçimde/doğru bir yere ulaşmayacağından kaygılanıyor (Güden vd., 2013: 446).

b) Tanıdıklarımın dışında kimseye vermem

"Hayır, bağıışlamak istemem. Çünkü vereceğim kişiyi tanımıyorum. Tanıdığım kimseye vermeye sıcak bakabilirim belki. İstismara açık bir durum söz konusu bence" (Erkek, 53, Lise mezunu, Emekli)

Tönniesçi anlamda "cemaat toplumu" olduğumuzu düşündüren ve birey olmanın çok kolay görünmediği bu yaklaşımla uyumlu olarak, Güden ve arkadaşlarının araştırmalarında (2013: 444), din görevlilerinin % 54,3'ü ihtiyaç olduğunda organlarını yakın akrabalarına verebilir cevabı vermekte, ayrıca Naçar, vd., (2009: 4058) yakınları ya da akrabaları organ-doku nakli bekleyenlerin organ bağıışı konusunda daha istekli görüldüğünü belirtmektedir. Farklı araştırmalarda da benzer sonuçlar tespit edildiği görülmektedir. İngiltere'de, ülke genelinde yürütülen geniş kapsamlı bir araştırmada; toplumun %30'u, kendiliğinden, % 73'ü de istenildiğinde organ bağıışında bulunmaya hazır olduklarını, organ bağıışı konusunu kişilerin, ilk kez yakınlarını organ nakli listesinde sıralarını beklerken kaybettikten sonra düşünmeye başladıkları ortaya konulmaktadır (Whyte, 1997). ABD'de Çin kökenli Budistler dini nedenlerle organ vermeyi istemediklerini ancak en yakın akrabalarına verebileceklerini belirtmişlerdir (Lam, vd., 2000). Ayrıca Al-Fagih'in (1991), Suudi Arabis-

tan'da "organ bağışında toplumun tutumunu incelediği % 87' nin Suudi asıllı, büyük çoğunluğunu öğretmen ve öğrencilerin oluşturduğu araştırmasında; katılımcıların % 65'i yakın akrabasına, sadece % 9,3'ünün akraba olmayana da organ bağışında bulunmaya hazır olduğunu tespit etmiştir.

Organ bağışında olduğu gibi benzer yaklaşım kan bağışında da kendi akrabasına kan bağışlamak istendiği görülmektedir. Mersin ilinde toplumun kan bağış konusundaki bilgi, davranış ve tutumunu değerlendirmek, gönüllü verici kazanımı için izlenmesi gereken yolların neler olduğunu saptama amacıyla, toplumun çeşitli kesim ve farklı meslek gruplarından toplam 3479 kişiye 20 soruluk bir anket uygulanmıştır. Bu çalışmanın kan bağış üzerine yapılan bir araştırmanın verileri de (Yıldız, vd., 2006: 54) katılımcıların %80'i kanı sadece kendi yakınları ve hastası için sakladığı ve bir başkasına vermeyi istemediği ulaşılan sonuçlar arasındadır. Bu sonuçları toparlayıcı bir biçimde Özdağ (2001: 53) organ bağışlamaya yönelik araştırma sonuçlarında, dinin organ bağış için iyilik etmek, birinin hayatını kurtarmak, yararlı olma isteği gibi düşüncelerle içsel baskı, teşvik edici bir boyutunun olduğunu, ailenin beklentisi, sosyal baskı, ödül, maddi kazanç beklentisi vb. sosyo-ekonomik faktörlerin dışsal baskı unsuru olduğunu belirtmektedir. Ona göre, bu içsel ve dışsal baskıların, alıcı ile verici arasında kan-bağı, akrabalık ilişkileri bulunmasına göre farklılık gösterdiği, canlıdan canlıya yapılan organ bağış ve nakillerinin ise daha çok aralarında (anneden, babadan çocuklara, kardeşler arasında gibi), genetik akrabalık olan, ya da eş, sevgili, arkadaş vb. duygusal bağ olan kişiler arasında gerçekleştiği görüldüğünü belirtmektedir.

5) "Ölü Bedeni Kutsaldır, Rahatsız Edilmemelidir": Bedenin Kutsallığı Boyutu

Organ bağışına yönelik engelleyici tutumlardan birisi de, beden kutsallığı boyutudur. Bu boyutta, katılımcıların organ bağışına yaklaşımları, ölü bedeninin kutsallığı ve ölü'nün organlarının alınması, ölmüş kişiye rahatsızlık vermek olarak yorumlanmaktadır.

"Dinen caiz olduğu söylense de öldükten sonra beden ve ruh birbirinden ayrılrsa da ben öldükten sonra bedenimle uğraşılmasını istemiyorum." (Kadın, 23, Üniversite öğrencisi) / "Ölüm, hak, kaçış yok. Bunlar niye çıkıyor, ölümden kaçış için değil mi? Sağlık, tıp alanındaki gelişmelere itirazım yok ancak ahiretteki hesaptan kaçmak isteyenler, ölüp gidenin bedenine gözlerini dikiyorlar. Her şey paylaşılmalı ama organlara dokunulmamalı" (Erkek, 52, İlkokul mezunu) / "Benim bir yakınımın ihtiyacı olsa, belki de fikrim değişir ama kabullenemiyorum insanların tutumunu. Fırsatçılık gibi geliyor, insanlar acısıyla uğraşırken, sen ölenin organlarını almaya çalışıyorsun?" (Kadın, 42, Lise mezunu, Ev hanımı)

Yukarıdaki tutumlarda ölümden sonra kadavradan organ bağışının yapılmamasında dini kabullerin yanında toplumsal ve kültürel kabullerin engelleyici durumu gözlenmektedir. Organ bağışına sıcak bakmamada, ölüye daha çok değer verildiği şeklinde yorumlanan bir tutuma işaret edilmektedir. Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi Balcalı Hastanesi Organ Nakli Koordinatörü Dürdane Ertürk, ...Toplumumuz ölülerine zaman zaman canlılardan daha çok değer veriyor (Habertürk, 22 Şubat 2013) şeklindeki yaklaşımı, ölünün bedeninin kutsallığına yönelik bir durumu ortaya çıkarmaktadır. Konya'da gerçekleştirilen Okka ve Demireli'nin çalışmasında (2008:152) katılımcıların organlarını bağışlamayı düşünmemelerinin nedeni olarak % 32.4 cesedine müdahale yaptırmak istemediği, %25.0'i dini inancı nedeniyle, % 16.5'i acil bir durumda yanında organ bağışı kartı olması halinde tedavisinin eksik yapılabileceği veya ölümünün kolaylaştırılabileceği endişesi, %14.9'u olayın ticari yönden kullanılabilmesi korkusu, %8.0'i ailesinin izin vermeyeceği düşüncesi, %3.2'si ise hiçbir neden belirtmeden kişisel tercihleri olduğu yanıtını vermişlerdir. Bu durum, organ bağışı istatistiklerine de yansımaktadır. Bir araştırmaya göre, ülkemizde yapılan organ nakillerinin yaklaşık olarak %75'i sağlıklı kişilerden alınan organlarla gerçekleştirirken, Avrupa ülkelerinde nakillerin %80'inden fazlası kadavradan alınan organlarla yapılmaktadır (Naçar vd., 2001). Benzer bir biçimde ailelerin hayatını kaybetmiş yakınlarının organlarını bağışlamayı reddetme oranı Müslüman ülkelerde % 70'in üzerinde iken, bu oran İspanya'da % 20, Fransa'da % 30 civarındadır (Abadie, Gay, 2006). Organ bağışı için toplumsal ve kültürel yapıyla bağlantılı dini zihniyet anlayışının, bu bağlamda Müslüman dünya görüşünün etkili olduğu görülmektedir. Organ bağışı konusunda toplumumuzda ölünün yakınlarının ölüye saygı gösterme amacıyla, organlarını bağışlamaya sıcak bakmadıkları, yakınları kaybetmenin üzüntüsüyle çok defa kendi acılarını yaşarken önceden doğru bilgilendirme, yönlendirme yapılmadığı için organ bağışı oranları düşük kalmaktadır.

6) "Organlarımla Parçalanmasından Korkuyorum":

Korku Boyutu:

Organ bağışının önündeki engellerden birisi de, korku boyutu olarak kavramsallaştırılmaktadır.

a) Organların parçalanmasından duyulan korku

"Korktuğum için vermek istemiyorum" (Erkek, 19, Lise mezunu) / "İnsan öldükten sonra illa ki birilerini yaşatmak ister, ben de ihtiyacı olan insanlara yardım etmek isterim ama ailemin de ben öldükten sonra parçalanmış vücudumu görmelerini istemem." (Kadın, 23, Lisans mezunu, Öğretmen)

Organların bağışlanması ve nakil sürecine yönelik korkular, organların "parçalanması" olarak dile getirilmekte, benzer yaklaşım, organ bağışlamayı

düşünmeyen katılımcılar tarafından Ikels'in (1997), Çin, Hong-Kong ve Tayvan'da yürüttüğü çalışmasında da, "vücudun kesilmesi, parçalanması" gerekçelerden birisi olarak tespit edilmiştir.

b) Ölmeden organlarım alınır korkusu

"Organlarımı ölmeden alırlar diye korkarım" (Kadın, 30, ön lisans mezunu, ev hanımı) / "Korkuyorum, Ada⁶ diye bir film izlemiştim" (Erkek, 19, lise mezunu öğrencisi) / "Organlarımı bağışlamayı düşündüğümde sağlık sistemine, hastalara güvensiz olduğumu fark ediyorum. Bence pek çok kişi bağışlar organlarını, ben de. Ancak başıma bir iş gelip hastaneye yattığımda, sağlıkçılar müdahale etmez, tıbbi müdahaleyi yapmaz, nasılsa organlarını bağışlamış vs. derlerse." (Erkek, 40, Üniversite mezunu, Öğretim görevlisi)

Yukarıdaki örnekler, bağışçı olmayı düşünse de, kaygılarının organ bağışını engellediğini belirtmektedir. Korkunun kaynağında, "rızam olmadan alırlar" düşüncesi bulunmaktadır. Donör adaylarının organ bağışı yaptıktan sonra kendilerine potansiyel organ bağışçısı olarak bakıldığı için olası hastalık ve ameliyatlarında hastane personeli tarafından ilgisiz davranılması endişesi dile getirilmektedir (Şık, 2015).

7) "Organlarım Sağlıksız": Hastalık Boyutu

Organ bağışı konusunda görüşme yaptığımız katılımcıların bir kısmı, organ bağışına karşı çıkarken sağlık durumlarının elvermediğini belirtmektedir. Çeşitli hastalıklara bağlı olarak, "bağışlamak istesem de organlarım işe yaramaz" yorumunu yapmışlardır.

"Bağışlamak istemiyorum, çünkü organlarım sağlıksız." (Kadın, 50, İlkokul mezunu, Ev hanımı) / "Benim organlarım zaten bitmiş, kimseye yararı olmaz." (Erkek, 76, İlkokul mezunu, Emekli) / "Benim bütün organlarım zaten hasta" (Kadın, 34, İlkokul mezunu, Ev hanımı) / "Çürüdüğünden dolayı faydası olmayacağını düşünüyorum." (Erkek, 59, Lisans mezunu, Öğretmen) / "Benim bütün organlarım hastalıklı, ayrıca zaten bağışlamak da istemiyorum. Çünkü, bu Allah'ın iradesine müdahale değil mi? Allah uzun ömürlü olmayı hayırlı kılsaydı, organa ihtiyaç mı olurdu?" (Erkek, 58, İlkokul mezunu, Çiftçi). Organ

⁶ Ada, 2005 yılında vizyona giren filmin konusunda görünüşte dışarıya kapalı ama ütopyik bir ortamda yaşayan Lincoln Six Exo ve Jordan Two-Delta diğer herkes gibi düzenlenen yarışmalarla Ada'ya gitmek istemektedirler. Söylentilere göre bu Ada gezegendeki tek kirlenmeye doğal bir ortamdır. Fakat daha sonra anlarlar ki onlar dışarıda yaşayan insanların klonlarıdır ve tek yaşama sebepleri gerçek sahiplerine bir şey olduğunda onların ölecek olmalarıdır ve bu yüzden sıkı bir kaçış planı yapmaya karar verirler. Jordan ve Lincoln bu kötü gerçeği ortaya çıkarmak için ellerinden geleni yapacak ve hayatlarına riske atacaktırlar.

bağışlama önündeki engeller sıralanırken son örnekte, organ bağışlamama önünde engeller iç içe geçiyor görünmektedir.

8) "Bilgi Sahibi Değilim": Bilgi Boyutu

Organ bağışına sıcak bakmayanlar da kavramsallaştırılan bir diğer boyut, organ bağışına yönelik bilgi eksikliğidir. Organ bağışına yönelik tutum, dini, toplumsal, kültürel pek çok etkenle şekillenirken, katılımcılar tarafından bilgi boyutunda bilgi eksikliğine vurgu yapılmakta, bu durum, enformasyonun önemini göstermektedir.

a) Bilgi boyutu

"Hayır, bağışlamak istemem, çünkü bu konuda bir bilgim yok. Bilgi sahibi olmadığım bir konuda girişimde bulunmak istemem." (Erkek, 43, Lise mezunu, Pazarlamacı) / "Hiçbir bilgim yok, içim hiç rahat etmiyor. O yüzden vermek istemiyorum." (Erkek, 61, İlkokul mezunu, Emekli) / "Belli bir nedeni yok, bağışlamak istemiyorum, bilgim de yok. Yaşım daha genç. Fakat ilerleyen yaşlarımda fikrim değişebilir" (Kadın, 21, Ön lisans mezunu, işsiz)

Okka ve Demireli'nin (2008: 152) çalışmasında, organ bağışının nasıl yapıldığını bilenlerin oranı %17.3 seviyesinde (n=126) kalırken, bilmeyenlerin oranı ise %82.7 (n=604) olarak oldukça yüksek bir oranda bulunmuştur. Katılımcıların organlarını bağışlamayı düşünenlerin oranı %45.5 olarak bulunurken hayır diyenlerin oranı %25.8 (n=188) kararsızların oranı ise %28.8 olarak bulunmuştur. Organ bağışı nasıl artırılır sorusuna, sağlık personeli ve halkın eğitilmesine önem verilmeli ve bilgilendirme programları yapılmalıdır %57.4, devlet kuruluşları koordineli olarak birlikte çalışmalıdır %18.2, Medya desteği artırılmalıdır %13.8, gönüllü kuruluşların çalışmaları artırılmalıdır seçeneğinin ise %10.6 oranında olduğu görülmektedir. Organ bağışında bulunanlara veya ailesine yapılacak maddi desteğin organ bağışını artıracığına inananların oranı %55.9 iken, artıracığına inanmayanların oranı %39.5, kararsızların oranı ise %4.6 idi." (Okka, Demireli, 2008: 153).

Bilgilendirici çalışmalarla sonuç alındığı görüldüğünde, bağışta bulunmaya teşvik etmek için çeşitli kampanyaların düzenlenmesinin gerekliliğini göstermiştir. Bu kampanyalar, belirli bir sistematik içinde hedef kitle oluşturularak yapılmalıdır. Örneğin, Yıldız vd. tarafından (2006: 54) Mersin'de yürütülen kan bağışı özelinde elde edilen verilerdeki, "kan verirsem şişmanlarım, karımla kardeş olurum, hastalık bulaşır, güçsüz kalırım, nasıl olsa biri kan verir" gibi kan bağışını engelleyen yanlış inanışlar ortadan kaldırılmalıdır. Araştırmacılar tarafından öğrencilerin organ nakli ve bağışı konusunda bilgi almayı isteme durumları incelendiğinde, öğrencilerin organ nakli ve bağışı konusunda bilgilendirilmeye istekli oldukları ve bu bilgileri daha çok hekim ve

din adamlarından almak istedikleri tespit edilmiştir. Başkan ve arkadaşları (2009) öğrencilerin % 89.3'ünün organ nakli ve bağıışı konusunda bilgi almak istediklerini saptamışlardır. Benzer bir sonuçla, Kavurmacı ve arkadaşlarının (2014: 18) araştırmaları sonucunda da, öğrencilerin %87.9'unun organ nakli ve bağıışı hakkında bilgi/eğitim almak istedikleri ve bu bilgileri %53.7 oranında doktorlardan, %32.9 din adamından, %8.8 hemşirelerden, %4.5 oranında da hepsinden almak istedikleri belirlenmiştir.

b) Kalp mi, Beyin mi: Çeliřen bilgiler

"Beyin ölümü diye bir şey yok. Kalp durunca ölüm olur. Kalp durunca da organlar işe yaramaz. Yıllarca bitkisel hayatta kalıp iyileşen insanlar var." (Erkek, 25, Lise mezunu, Teknisyen)

Organ bağıışına yönelik katılımcıların görüşlerine yansıyan bir boyut, "beyin ölümü" konusudur. Ölüden organ nakli için bağıışının "beyin ölümünün gerçeleşmiş" olması şartı aranmaktadır. Ancak bağıışının ölüm anının tespiti konusunda bir kafa karışıklığı bulunmaktadır. Konu, Antik Yunan'a götürüldüğünde de beyin mi kalp mi konusunda bir ortak görüş beyan etmemiş görünmektedir*. Modern tıp, ölüm için "beyin ölümünü" ileri sürse de, beden kontrol merkezini kalp olarak gören bir anlayış öne çıkmakta, beyin ölümü konusunda dini-toplumsal zihniyetin kültürlerarası farklılıkları bilinmektedir. Haviland vd. (2011: 8) organ bağıışı konusunda kültürlerarası bir farklılığa işaret etmekte, Kuzey Amerikalıların benliğin, bireyselliğin beyinde yer aldığına inandıkları için beyin ölümü gerçeleşmiş bir bedenden yapılacak organ nakline olumlu baktıklarını, Japonların ise benliğin, bireyselliğin beyinden çok bedende yer aldığını düşündükleri için aynı durumda gerçeleşecek organ nakline sıcak bakmadıklarını tespit etmektedir. İlahiyat fakültesi öğrencilerinin % 51,6'sı tarafından böbrek bağıışlamanın bilindiği, diğer organların daha az bilindiği tespit edilmiştir. İslam dini, organ naklinin ölüm gerçeleştikten sonra izin vermektedir. Öğrencilerin % 65,4'ü beyin ölümünü bilmektedir. % 41 beyin ölümü gerçeleşmiş akrabasının organlarını bağıışlayabileceğini belirtmiştir (Naçar, vd., 2009: 4059).

* Duyu organlarının beyinle bağlantısını bilen ama bu delillerin kendisini ikna etmediği Aristoteles, kalbi yaşamın, hareketin ve duyumun arkhê'si diye görüp, beyin kendisinde hiçbir duyumun bulunmadığını ileri sürerken, gençken beyin teorisinden haberdar olan Sokrates, bu kanaatini Platon'a aktarmış, Platon, beyni beden canlılığını yeniden üreten güçlerin kaynağı kabul etmiştir (Peters, 2004: 176-178).

9) "Bana Ait Olanı Vermek İstemiyorum": Bireyselleşme Boyutu

Organ bağışına olumsuz tutum da, kavramsallaştırılan son boyut, bireyselleşme boyutudur. Organ bağış, bedendeki tasarruf hakkını gündeme getirmektedir. Bu boyut, organlarını sahiplenmekte ve paylaşmak istemeyen bir tutum olarak belirmektedir. Yeniden dirilişi düşünerek, bedeni ve organlarını "emanet" olarak gören anlayıştan, bu boyutta, "sahiplenme" yönünde bir anlayışın ortaya çıktığı gözlenmektedir. Bireyselleşme boyutu, birbirine bağılı, özgür davranma, değersizlik ve bencillik tutumu olarak üç alt boyutu karşımıza çıkarmaktadır.

"İnsanlara faydalı olacağını düşündüğüm için tabi ki vermek isterim ama kendimi organlarımı bağışlamaya hazır hissetmiyorum. Dışarıdan baskı ya da yönlendirmeyi de hoş görmüyorum. Bu kararı ben tek başıma vermeliyim." (Erkek, 28, ön lisans mezunu, esnaf) / "Kendimi faydalı görmüyorum ve organlarımla da faydalı olacağını düşünmüyorum." (Erkek, 28, Ön Lisans mezunu, Satış danışmanı) / "Çok bencil ve kıskancım. Özen gösterdiğim hiçbir şeyi kimseye veremem." (Kadın, 25, Üniversite öğrencisi) / "Benim organlarım bana ait, kimseye vermek istemem." (Erkek, 20, Üniversite öğrencisi) / "Allah bana verdi, organlarım benimle bu dünyadan gider." (Erkek, 58, İlkokul mezunu, Esnaf) / "Allah benim için yaratmış, benim organım niye bağışlayayım ki?." (Erkek, 29, Lise mezunu, Esnaf) / "Aslında bunun sebebi biraz farklı çünkü bu konuda biraz bencilim." (Erkek, 27, Lisans mezunu, Öğretmen)

Özgür davranma, değersizlik ve bencillik tutumu olarak üç boyutta ele alınan bireyselleşme bağlamında Berger ve Luckmann (2008: 77) insanın kendisine yönelik yaklaşımını, "beden olmak" ile bir "bedene sahip olmak" arasında bir denge durumu olarak ele almaktadır. Bu yaklaşım, bedeni hakkında düşünen, bedenine anlam yükleyen bir varlık olarak insanın kendisini hem bedeniyle özdeş hem de bedeni üzerinde tasarruf sahibi bir anlayışla ilişkilendirilebilir. Klasik dönemden modern döneme bedene yaklaşımın paradigmatik bir dönüşüme sahne olduğu görülmektedir. Bu yaklaşım, "emanet görme" anlayışından "sahip olma" anlayışına bir dönüşüm olarak ifade edilebilir. Ölüm, geleneksel dünyada dini bir renge sahip iken, modern dönemde ölüme karşı bakış açılarının ve tutumlarının tıbbın profesyonelleşmesiyle birlikte değiştiği, ölüm artık teknik bir mesele ve değerlendirilmesi tıp mesleğine bırakılmaktadır (Giddens, 2010:206). Beden konusunda "emanet" ten, "sahip olmaya" bir yönelim gözlenirken, ölüm konusunda bir anlamda tam aksi yönde bir yönelim gözlenmektedir.

Sonuç

Bu çalışma, organ bağışı yapmamanın toplumsal ve kültürel bir arkaplana sahip olduğundan hareket ederek, organ bağışının yaygınlaştırılması için öncelikle bu toplumsal ve kültürel arkaplanın, zihniyete dönüşen durumun anlaşılması gerektiği fikrinden hareket edilmiştir. Katılımcı görüşleri, organ bağışında bulunmamayı çok yönlü dile getirmişler, organ bağışının dini-toplumsal arkaplanı dokuz boyutta kavramsallaştırılmıştır.

Organ bağışının dini, kültürel, toplumsal koşullardan beslendiği belirtilip, bu etkenler "niçin" sorusu çerçevesinde sorgulanmadığı için davranışa yön veren sebep ortaya çıkarılamamaktadır. Bu çalışmada dokuz boyutta kavramsallaştırıldığı gibi, belirttiğimiz bu zihniyet yapısının dışavurumları yansıtmakta, "bilinçli, kasıtlı, kararlı" bir biçimde organ bağışında bulunmamanın "sabitlenmiş" bir kanaate dayandığı görülmektedir.

İlgili literatür, organ bağışı için "eğitim" faktörüne işaret ederken, bu çalışmanın başındaki iddiaya uygun olarak, eğitimin etkenlerden sadece birisi olduğu görülmüştür. Eğitimsizlik ya da bilgi eksikliğinden çok daha fazla, "yerleşik inanç", "kalıplaşmış inanç" olarak nitelenebilecek etkenler tespit edilmiştir. Çeşitli araştırmalar insanların organ bağışı konusunda düşünceye etki eden eğitim, sosyo-ekonomik düzey, kültür ve din gibi önemli faktörlere işaret etmekte, Türkiye'de yeterli sayıda organ nakli merkezi ve tecrübeli sağlık personeli ve doktor bulunmasına rağmen (Tarhan, vd. 2015: 1976), Türkiye'de organ bağışı beklenen oranların çok altında kalmaktadır. Bu sonuç, organ bağışının arkaplanında davranış, tutum ve inançların altında yatan bir zihniyet yapısı olduğunu desteklemektedir.

Kaynakça

- Abadie A, Gay S. (2006). The Impact of presumed consent legislation on cadaveric organ donation: a cross-country study. *J. Health Econ*, 25: 599-620.
- Acar, H. İbrahim (2007). Organ bağışının dinimizdeki yeri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 27, 17-30.
- Adivar, A. Adnan (2000). *Tarih Boyunca İlim ve Din*. İstanbul, Remzi Kitabevi.
- Al-Faqih, SR (1991) The Influence of Islamic views on public attitudes towards kidney transplant donation in a Saudi arabian community. *Public Health*. 105(2): 161-165.
- Alkhawari FS, Stimson GV, Warrens AN. (2005). "Attitudes toward transplantation in U.K. Muslim Indo-Asians in West London." *Am J Transplant*. 5(6): 1326-1331.
- Aslam M, Hameed W. (2008). UK Muslim graduates need more information about organ donation and transplant, *Transplant International*, 21: 92-93.
- Aykas, A.; A. Uslu; S.M. Doğan (2015). "Intellectuality and attitudes of clergy about organ donation in Turkey: Metasynthesis of observational studies". *Transplantation Proceedings*, 47, 1066-1069.
- Barsoum RS. (2002). Overview: End-stage renal disease in the developing world. *Artif Organs*, 26: 737-746.
- Başal, Bilgen (2015). "The reasons of low organ donation rates and remedy suggestions: a field survey". *International Journal of Social Science*, 33: 207-221.
- Baykan Z, Naçar M, Yamanel R, Uzun AÖ, Dağlıtunccezdi S, Davran H ve ark. (2009). Tıp fakültesi birinci sınıf öğrencilerinin organ-doku nakli konusundaki bilgi, tutum ve davranışları. *Ulusal Cerrahi Dergisi*, 25(4):137-141.
- Berger P. L., Luckmann T. (2008). *Gerçekliğin sosyal inşası*. (Çev. Vefa Saygın Öğütler). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Bölükbas N, Eyüpoglu A, Kurt P. (2004). Organ bağışı hakkında üniversite öğrencilerinin düşünceleri. *OMÜ Tıp Dergisi*; 21(2): 73-77.
- Can, Fatma (2016). "Organ bağışına onay veren ve vermeyen ailelerin bazı sosyal psikolojik değişkenler yönünden karşılaştırılması". Doktora Tezi. Ankara Üniversitesi.
- Cantarovich F. (2005a). Public opinion and organ donation suggestions for overcoming barriers. *Ann Transplant*;10: 22-25.
- Cantarovich F. (2005b). Influence of socioeconomic and ethical factors on people's behaviour regarding the use of cadaveric organs. *Transplantation Proceedings*, 37(2), 539-542.
- Çolak, M.; K. Ersoy; M. Haberal; D. Gürdamar; Ö. Gerçek (2008). "A household study to determine attitudes and beliefs related to organ transplan-

- tation and donation: a pilot study in Yapracık village, Ankara, Turkey". *Transplantation Proceedings*, 40: 29-33.
- Einollahi B. (2008). Cadaveric kidney transplantation in Iran: behind the middle eastern countries?. *Iran J. Kidney Dis*; 2(2): 55-56.
- El-Shahat, Y.I.M. (1999). "Islamic viewpoint of organ transplantation", *Transplantation Proceedings*, 31: 3271-3274.
- Giddens A. (2010). *Modernite ve bireysel kimlik*. (Çev. Ümit Tatlıcan). İstanbul: Say Yayınları.
- Golmakani MM, Niknam MH, Hedayat KM (2005). Transplantation ethics from the Islamic point of view. *Med Sci Monit*, 11: 105-109.
- Good, B. J. (2003). "Kültür ve psikoterapi: kültürlerarası araştırmaların psikoterapi uygulamaları açısından önemi", *Kültür ve Ruh Sağlığı: Küreselleşme Koşullarında Kültürel Psikiyatri*. (Ed. Kemal Sayar), İstanbul: Metis Yayınları, 33-55.
- Göz Fügen, Şalk Güreli, Ş. (2007). Yoğun bakım hemşirelerinin organ bağıışı ile ilgili düşünceleri. *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*; 2(5): 77-88.
- Güden, Emel; Fevziye Çetinkaya; Melis Naçar (2013). "Attitudes and behaviors regarding organ donation: a study on officials of religion in Turkey". *J. Relig. Health*, 52: 439-449.
- Haviland, W. vd. (2011). *Cultural anthropology the human challenge*. United States: Wadsworth Cengage Learning.
- <http://www.gergermuftulugu.gov.tr/?Syf=26&Syz=182843> (Erişim tarihi: 20.12.2016)
- <http://www.haberturk.com/saglik/haber/822210-turkler-canlidan-cok-olusune-sahip-cikiyor> (Erişim tarihi: 13.10.2016).
- <http://www.trthaber.com/haber/dunya/fransada-otomatik-organ-bagisi-uygulamasi-291730.html> (Erişim tarihi: 3/1/2017).
- <https://www.tonv.org.tr/tr/hakkimizda/> (Erişim tarihi: 15.12.2016)
- Ikels, C. (1997) Kidney failure and transplantation in China. *SocSciMed.*, 44 (9): 1271-83.
- İnce, Orhan (2007). "Organ nakli". *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 33, 373-375.
- Kavurmacı, Mehtap; Neziha Karabulut; Ayşegül Koç (2014). Üniversite öğrencilerinin organ bağıışı hakkındaki bilgi ve görüşleri". *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 11(2): 15-21.
- Keçeciöğlü, N.; M. Tuncer; L. Yüçetin; M. Akaydın; G. Yakupoğlu (2000). "Attitudes of religious people in Turkey regarding organ donation and transplantation". *Transplantation Proceedings*, 32: 629-630.
- Keng Thye, Woo (1992). "Social and cultural aspects of organ donation in Asia". *Ann. Acad. Med. Singapore*. 121(3): 421-427.

- Koç, M. Şah (2010). "Organ nakli ve kan bağıışı" Cuma hutbesi. Şanlıurfa İl Müftülüğü, 25/06/2010. www.sanlıurfamuftulugu.gov.tr, (Erişim Tarihi: 16.09.2015)
- Korkmaz, Arif (2012). "Tıp ve din", *Din Sosyolojisi El Kitabı* içinde, Ankara: Grafiker Yayınları, 307-366.
- Lam WA, McCullough LB. (2000). Influence of religious and spiritual values on the willingness of chinese-americans to donate organs for transplantation. *Clin Transplant*, 14: 449-456.
- Macit, Mustafa; Öztaş, Fatih (2016) "Kalbinize bir sorun hayat vermek ister mi?" Kadavradan organ nakli ile ilgili tutumlar, tıp ve toplum (internet gazete haberleri üzerinden bir inceleme)". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi*, S. 45, 27-44.
- Masri MA, Haberal MA, Shaheen FA. (2004). Middle east society for organ transplantation (mesot) transplant registry. *Exp. Clin. Transplant*; 2: 217-20.
- Messina, E. (2015). "Beyond the officially sacred, donor and believer: religion and organ transplantation". *Transplantation Proceedings*, 47: 2092-2096.
- Naçar, M, Çetinkaya, F, Kanyılmaz, D, Tokgöz, B, Utaş, C. (2001). Hekim adaylarının organ nakline bakış açıları. *Türk Nefroloji Diyaliz ve Transplantasyon Dergisi*, 10: 123-8.
- Naçar, M.; F. Çetinkaya, Z. Baykan, and S. Poyrazoğlu (2009). Attitudes and behaviours of students from the faculty of theology regarding organ donation: a study from Turkey". *Transplantation Proceedings*, 41: 4057-4061.
- Okka, Berrin; Orhan Demireli (2008). Konya ilinde halkın organ bağıışı konusuna bakış açılarının değerlendirilmesi. *Türkiye Klinikleri J. Med. Ethics*, 16: 148-158.
- Özdağ, Nurten (2001). "Organ nakli ve bağıışına toplumun bakışı". *Cumhuriyet Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi*, 5 (2): 46-55.
- Özer N., Sarıtaş S., Karaman Ö. Z. (2010). "Hemşirelik öğrencilerinin organ nakli ve bağıışı konusundaki bilgi ve düşüncelerinin incelenmesi", *Anadolu Hemşirelik ve Sağlık Bilimleri Dergisi*. 13(2): 1-11.
- Özer, A.; H.C. Ekerbicer, M. Celik and M. Nacar (2010). Knowledge, attitudes, and behaviors of officials of religion about organ donation in Kahramanmaraş, an eastern mediterranean city of Turkey". *Transplantation Proceedings*, 42, 3363-3367.
- Panwar, Rajesh; Sujoy Pal; Nihar R. Dash; Peush Sahni; Aarti Vij; Mahesh, C. Misra (2016). "Why are we poor organ donors: a survey focusing on attitudes of the lay public from Northern India". *Journal of Clinical and Experimental Hepatology*, 6(2): 81-86.

- Rios, A.; A. Lopez-Navas; A. Iniesta; M. Mikla; L. Martinez-Alarcón; G. Ramis; P. Ramirez; P. Parrilla (2015). "Involvement of religious factors on the attitude toward organs donation among the ecuadorian population resident in Spain". *Transplantation Proceedings*, 47, 2600-2602.
- Seymen, Didem (2013) Organ nakli 10 yılda 10 kat arttı. sabah gazetesi sağlık haberleri. <http://www.sabah.com.tr/saglik/2013/11/11/organ-nakli-10-yilda-10-kat-artti> (Erişim tarihi: 9.11.2016)
- Şık, İsmail (2016). "Teolojik yorumlar çerçevesinde ahiret inancının organ bağışına olumlu olumsuz etkileri". *Tıbbi Nebevi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, (Ed. H. Akkanat; E. Döner) Adana, 569-578.
- Tarhan, Merve; Levent Dalar; Huseyin Yildirimoglu; Adnan Sayar; Sedat Altin (2015). "The view of religious officials on organ donation and transplantation in the zeytinburnu district of Istanbul". *J. Relig Health*, 54: 1975-1985.
- Topbas, M.; S. Türkyilmaz; G. Çan; Ş. Ulusoy; M. Kalyoncu; K. Kaynar; A. Yavuzyilmaz; E. Kiliç; S. Ari; B. Ari (2011). "Information, attitude and behavior toward organ transplantation and donation among health workers in the eastern black sea region of Turkey". *Transplantation Proceedings*, 43, 773-777.
- Tumin, Makmor; Abdillan Noh; NurulHuda Mohd Satar; Khaled Tafran; Nawi Abdullah; Wan Ahmad Hafiz Wan Md Adnan; Mohamad Yusoff Sanusi (2016). "Muslims' views on the permissibility of organ donation: the case of Malaysia". *International e-Journal of Science, Medicine & Education Journal (IeJSME)*, 10(1): 41-46.
- Ülgener, Sabri (2006). *Zihniyet ve din*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Whyte, A (1997) The Ultimate gift. *Nursing Times*, 9 (6): 26-30.
- Yar, Erkan (2011). *Ruh-beden ilişkisi açısından insanın bütünlüğü sorunu*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları.
- Yıldız, Çilem; Gürol Emekdaş; Arzu Kanık; Naci Tiftik; Nuri Solaz; Gönül Aslan; Seda Tezcan; Mehmet S. Serin; Sema Erden; İlder Helvacı; Feza Otağ (2006). "Neden kan bağışlamıyoruz? Mersin ili'nde yaşayanlarda kan bağışına genel bakış: anket çalışması". *İnfeksiyon Dergisi (Turkish Journal of Infection)*, 20 (1): 41-55.

**“I Want to Resurge with my Organs”
Religious-Social Background of Organ Donation**

Citation / ©Özbolat, A. (2017). “I Want to Resurge with my Organs” Religious-Social Background of Organ Donation, *Çukurova University Journal of Faculty of Divinity*, 17 (1), 61-87.

Abstract- *While indicating the socio-cultural views, religious concerns and the impact of the state of consciousness and knowledge in organ donation, and having donations at low rates, have shown the importance of the studies on this area. There is an urgent need to gather this information in order to find out the reasons for poor organ donation rates in Adana/Turkey. This study aims to analyze the relationship between the views to organ donation in Turkey and the process of meaning and interpreting on the aspects of religious-social background and claims that there is a structure of religious-social mentality in the background of the lack of organ donation. There are a great number and interwoven of factors that may influence the decision-making process in the context of religious-social mentality. Even if no religious tradition formally forbids organ donation and transplantation, members of the same religious group may have differing and often conflicting opinions in their own interpretation of how their religion encourages and/or supports organ donation and transplantation. Religious concerns might represent an important issue when donation for transplantation is discussed. Organ donation rates in Turkey when compared with other European countries are very insufficient. This study tries to explore the reasons of low organ donation rates while analyzing the current insufficient organ donation condition of our country and tries to find remedy solutions. Factors that prevent organ donation, by moving from the social background of organ donation, have been conceptualized in nine dimensions. Organ donation has multi-dimensional and complex aspects with the social and cultural dimensions. It is required to perform a study regarding these factors to promote organ donation.*

Keywords- *Organ donation, religious-social background, mentality, resurgence, insufficient donation, Adana*